

POSTANOWIENIE

Dnia 4 sierpnia 2022 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Grzegorz Żmij (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Paweł Czubik

Jolanta Jarząbek (ławnik Sądu Najwyższego)

w sprawie z wniosku L. F.
z udziałem R. F., D. F., K. S. i A. F.
o stwierdzenie nabycia spadku,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych w dniu 4 sierpnia 2022 r.
skargi nadzwyczajnej Rzecznika Praw Obywatelskich
od postanowienia Sądu Rejonowego w B.
z 15 lipca 2003 r. sygn. akt I Ns 545/03,

**uchyla postanowienie Sądu Rejonowego w B. z 15 lipca 2003
r. sygn. akt I Ns [...] w całości i umarza postępowanie w sprawie.**

UZASADNIENIE

Postanowieniem z dnia 29 marca 2001 r. Sąd Rejonowy w B. I Wydział Cywilny w sprawie I Ns [...] z wniosku L. F. z udziałem R. F., D. F., K. S., A. F., o stwierdzenie nabycia spadku, (I) stwierdził, że spadek po J. F. zmarłym 24 stycznia 2001 r. w B. ostatnio stale zamieszkałym w J. P. na podstawie ustawy nabyli żona L. F. w 1/3 części, syn R. F. w 1/3 części oraz wnuki D. F., A. F. i K. S. w 1/9 części każde z nich oraz orzekł o kosztach postępowania (II).

Następnie postanowieniem z 15 lipca 2003 r. Sąd Rejonowy w B. I Wydział Cywilny w sprawie I Ns [...] z wniosku L. F. z udziałem R. F., D. F., K. S., A. F., o stwierdzenie nabycia spadku, postanowił: (I) stwierdzić, że spadek po J. F. zmarłym

24 stycznia 2001 r. w B. ostatnio stale zamieszkałym w J. P. na podstawie ustawy nabyli żona L. F. i syn R. F. po 1/3 części każde z nich oraz wnuki D. F., A. F. i K. S. po 1/9 części każde z wnuków z tym, że należące do spadku gospodarstwo rolne dziedziczą z mocy ustawy żona L. F. i syn R. F. po 1/2 części każde z nich; (II) orzec, że każdy z uczestników ponosi koszty postępowania związane ze swym udziałem w sprawie.

Rzecznik Praw Obywatelskich skargą nadzwyczajną z 28 maja 2020 r., z uwagi na konieczność zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej, zaskarżył w całości postanowienie Sądu Rejonowego w B. z 15 lipca 2003 r. (I Ns [...]). Zaskarżonemu postanowieniu Rzecznik Praw Obywatelskich zarzucił:

1. rażące naruszenie prawa procesowego poprzez niewłaściwe zastosowanie art. 669 k.p.c. w zw. z art. 677 § 1 k.p.c. (w jego pierwotnym brzmieniu) w następstwie pominięcia dyspozycji art. 199 § 1 pkt 2 *in fine* w zw. z art. 13 § 2 k.p.c., poprzez wydanie rozstrzygnięcia o stwierdzeniu nabycia spadku po zmarłym J. F., mimo iż sprawa o tym samym przedmiocie została już wcześniej prawomocnie rozpoznana, tj. wobec nieuwzględnienia przez Sąd Rejonowy w B. faktu, iż w obrocie, w chwili zainicjowania postępowania w sprawie I Ns [...] funkcjonowało już prawomocne postanowienie tegoż sądu z 29 marca 2001 r. (I Ns [...]) stwierdzające nabycie spadku po J. F. zmarłym 24 stycznia 2001 r. w B.;

2. naruszenie konstytucyjnej zasady zaufania do państwa oraz zasady bezpieczeństwa prawnego, wywodzonych z art. 2 Konstytucji RP oraz konstytucyjnego prawa do dziedziczenia, chronionego w ramach art. 64 ust. 1 i 2 Konstytucji RP, jak i konstytucyjnego prawa do sądu, wyrażonego w ramach art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, z uwagi na wydanie drugiego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku po J. F., odmiennie rozstrzygającego kwestię dziedziczenia po zmarłym, co wobec funkcjonowania w obrocie dwóch rozstrzygnięć tej samej sprawy nie pozwala na uznanie, iż zainteresowani uzyskali wiążące stanowisko sądu powszechnego orzekającego w sprawie. Został w ten sposób stworzony stan niepewności prawnej, w ramach którego uczestnicy postępowań nie mogą legitymować się jednoznacznym i niebudzącym wątpliwości potwierdzeniem nabycia uprawnień spadkowych, co w istocie skutkuje pozbawieniem ich

możliwości skutecznej realizacji uprawnień majątkowych nabytych na podstawie dziedziczenia.

W oparciu o powyższe zarzuty Rzecznik Praw Obywatelskich wniósł o uchylenie postanowienia Sądu Rejonowego w B. z 15 lipca 2003 r., wydanego w sprawie I Ns [...] i odrzucenie wniosku L. F. z 25 czerwca 2003 r. na podstawie art. 199 § 1 pkt 2) *in fine* k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c., albowiem naruszone w sprawie zasady i prawa, określone w Konstytucji RP jednoznacznie przemawiają za wydaniem takiego rozstrzygnięcia, mimo upływu okresu pięciu lat od chwili uprawomocnienia się zaskarżonego orzeczenia.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga nadzwyczajna zasługiwała na uwzględnienie.

Ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym (t.j. Dz.U. 2021, poz. 1904, ze zm.; dalej: u.s.n.) w art. 89 i następnych, wprowadziła oraz uregulowała nowy, nadzwyczajny środek zaskarżenia, mający zapewnić zgodność z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej. Skarga nadzwyczajna jest szczególnym środkiem zaskarżenia, którego funkcją jest korygowanie prawomocnych orzeczeń sądowych dotkniętych istotnymi wadami prawnymi. Celem skargi nadzwyczajnej jest zapewnienie możliwości wyeliminowania z obrotu prawnego orzeczeń w sposób oczywisty wadliwych, które nie powinny zapaść w demokratycznym państwie prawnym urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej: naruszających prawa i wolności człowieka i obywatela określone w konstytucji RP, rażąco naruszających inne niż Konstytucja RP przepisy prawa lub opierających się na istotnych ustaleniach faktycznych oczywiście sprzecznych z zebrany w sprawie materiałem dowodowym. Skarga nadzwyczajna realizuje tym sposobem konstytucyjną zasadę rzetelności działania instytucji publicznych (wyrażoną w preambule do Konstytucji RP), zasadę państwa prawnego (art. 2 Konstytucji RP) oraz zasadę legalizmu (art. 7 Konstytucji RP).

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej w art. 2 statuuje zasadę demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości

społecznej. Na treść wspomnianej zasady składa się szereg wartości, wywodzonych wprost z art. 2 lub też takich, które nie zostały ujęte *expressis verbis* w Konstytucji, ale które wynikają z istoty i aksjologii demokratycznego państwa prawnego. Wartości te tworzą pewien kanon, który nie ma charakteru katalogu zamkniętego (por. P. Tuleja [w:] M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1-86*, Warszawa 2016, s. 222, nb. 19).

Zasada demokratycznego państwa prawnego wyraża między innymi konieczność zapewnienia pewności co do prawa. Postępowania nadzwyczajne, mające służyć wzruszeniu prawomocnych orzeczeń sądowych, dotyczyć powinny tylko najistotniejszych i najbardziej rażących wad wyroków bądź postanowień, a także takich wad postępowania. Nie mogą one bowiem zastępować kontroli instancyjnej i prowadzić do ponownego rozpoznania sprawy (por. wyrok Sądu Najwyższego z 15 września 2021 r., I NSNc 9/21; wyrok NSA z 5 października 2017 r., II FSK 1286/17, LEX nr 2390446), co odpowiadać powinno konstytucyjnej zasadzie proporcjonalności.

Realizacja zasady proporcjonalności w kontekście art. 89 § 1 u.s.n. winna z jednej strony uwzględniać dążenie do zapewnienia prawidłowości działania organów władzy publicznej (art. 7 w zw. z art. 2 Konstytucji RP), nakazujące eliminować istotne wady prawomocnych orzeczeń sądu powszechnego lub wojskowego stypizowane w punktach 1-3 tego przepisu, z drugiej zaś strony musi uwzględniać istotną, konstytucyjną wartość pewności prawa, której immanentnym elementem jest ochrona powagi rzeczy osądzonej (*res iudicata*) służąca ochronie stabilności i prawomocności orzeczeń sądowych oraz kształtowanych przez nie stosunków prawnych (art. 45 w zw. z art. 2 Konstytucji RP). Rozpatrując zatem konieczność zmiany lub uchylecia prawomocnego wyroku jako wymogu płynącego z obowiązywania zasady państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej, zauważyć należy konflikt wartości, który musi zostać rozstrzygnięty poprzez odwołanie się do zasady proporcjonalności, przy czym kluczowe znaczenie będzie miała proporcjonalność *sensu stricto* wyrażająca się w wyważaniu między koniecznością ochrony powagi rzeczy osądzonej, a koniecznością ochrony integralnie rozumianej zasady demokratycznego państwa prawnego jako przestrzeni urzeczywistniania

sprawiedliwości społecznej (zob. wyroki Sądu Najwyższego: z 28 października 2020 r., I NSNc 22/20; z 25 listopada 2020 r., I NSNc 57/20). O ile więc ocena spełnienia przesłanek szczegółowych sprowadza się, w dużym uproszczeniu, do dokonania subsumpcji, o tyle dokonując oceny ziszczenia się przesłanki funkcjonalnej, czyli oceniając konieczność zapewnienia zgodności prawomocnych orzeczeń z art. 2 Konstytucji RP, kluczowe staje się ważenie konstytucyjnych wartości (zob. wyroki Sądu Najwyższego: z 28 października 2020 r., I NSNc 22/20; z 25 listopada 2020 r., I NSNc 57/20; z 15 września 2021 r., I NSNc 9/21).

Skarga nadzwyczajna nie stanowi instrumentu ponownej kontroli instancyjnej, a jej przesłanka funkcjonalna, nakazująca ocenę dopuszczalności ingerencji jurysdykcyjnej w prawomocne orzeczenie sądów powszechnych lub wojskowych poprzez ustalenie, czy jest to konieczne w świetle zasady demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasadę sprawiedliwości społecznej, czyni z niej środek służący skonkretyzowanej kontroli konstytucyjności aktów jurysdykcyjnych (zob. wyroki Sądu Najwyższego: z 28 października 2020 r., I NSNc 22/20; z 25 listopada 2020 r., I NSNc 57/20).

Rolą Sądu Najwyższego w przeprowadzanej konkretnej kontroli konstytucyjnej nie jest eliminowanie z obrotu wszelkich wadliwych orzeczeń, a jedynie tych, które godzą w podstawy umowy społecznej będącej fundamentem demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasadę sprawiedliwości społecznej, a zatem dotyczą określonego kształtu relacji pomiędzy jednostką, a władzą publiczną (przedmiotowa strona zasady demokratycznego państwa prawnego) (por. postanowienia Sądu Najwyższego: z 12 maja 2021 r., I NSNk 4/20; z 15 września 2021 r., I NSNc 9/21).

Stosownie do art. 89 § 2 u.s.n. skargę nadzwyczajną może wnieść Prokurator Generalny, Rzecznik Praw Obywatelskich oraz w zakresie swojej właściwości, Prezes Prokuratury Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej, Rzecznik Praw Dziecka, Rzecznik Praw Pacjenta, Przewodniczący Komisji Nadzoru Finansowego, Rzecznik Finansowy, Rzecznik Małych i Średnich Przedsiębiorców i Prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów. Artykuł 89 § 3 u.s.n. przewiduje, że skargę nadzwyczajną wnosi się w terminie 5 lat od dnia uprawomocnienia się zaskarżonego orzeczenia, a jeżeli od orzeczenia została

wniesiona kasacja albo skarga kasacyjna – w terminie roku od dnia ich rozpoznania. Niedopuszczalne jest uwzględnienie skargi nadzwyczajnej na niekorzyść oskarżonego wniesionej po upływie roku od dnia uprawomocnienia się orzeczenia, a jeżeli od orzeczenia została wniesiona kasacja albo skarga kasacyjna – po upływie 6 miesięcy od dnia jej rozpoznania.

Nie ulega wątpliwości, że skarżący – Rzecznik Praw Obywatelskich – jest legitymowany do wniesienia skargi nadzwyczajnej w przedmiotowej sprawie zgodnie z art. 89 § 2 u.s.n.

Podobnie, brak jest wątpliwości co do tego, że zaskarżone postanowienie Sądu Rejonowego w B. z 15 lipca 2003 r. w sprawie I Ns [...] jest prawomocne, jak również kończy postępowanie w sprawie. Orzeczenie staje się prawomocne: z chwilą wydania, jeżeli od orzeczenia nie przysługuje żaden środek zaskarżenia, z chwilą upływu terminu do wniesienia środka zaskarżenia, jeżeli strona w przewidzianym terminie nie wniosła takiego środka, lub z chwilą wydania rozstrzygnięcia nieuwzględniającego środka zaskarżenia, jeżeli strona wniosła taki środek. Postanowieniem kończącym sprawę, jest natomiast postanowienie, które przez uprawomocnienie się trwale zamyka drogę do rozstrzygnięcia sprawy co do istoty w danej instancji (zob. wyrok TK z 1 kwietnia 2008 r., SK 77/06). Zaskarżone w przedmiotowej sprawie postanowienie niewątpliwie rozstrzyga sprawę co do istoty w pierwszej instancji, jak również jest prawomocne, albowiem ani wnioskodawczyni, ani uczestnicy postępowania nie wywiedli od niego środka odwoławczego. Postanowienie Sądu Rejonowego w B. z 15 lipca 2003 r. w sprawie I Ns [...] uprawomocniło się z upływem terminu do jego zaskarżenia, w stosunku do K. S. z dniem 2 września 2003 r., a w stosunku do wnioskodawczyni i pozostałych uczestników z dniem 6 sierpnia 2003 r. Zaskarżone postanowienie nie może również zostać wzruszone w trybie innych nadzwyczajnych środków zaskarżenia. Zachowany został termin do wniesienia skargi nadzwyczajnej. Skarga nadzwyczajna w przedmiotowej sprawie wniesiona została w dniu 28 maja 2020 r., a zatem po upływie terminu, o którym mowa w art. 89 § 3 u.s.n., jednakże stosownie do treści art. 115 § 1 u.s.n. (w brzmieniu obowiązującym na datę wniesienia skargi nadzwyczajnej) okresie 3 lat od dnia wejścia w życie niniejszej ustawy (3 kwietnia 2018 r.) skarga nadzwyczajna może być wniesiona od

prawomocnych orzeczeń kończących postępowanie w sprawach, które uprawomocniły się po dniu 17 października 1997 r. Przepisu art. 89 § 3 zdanie pierwsze nie stosuje się.

Jak wynika z treści art. 398¹³ § 1 k.p.c. Sąd Najwyższy rozpoznaje skargę kasacyjną w granicach zaskarżenia oraz w granicach podstaw; w granicach zaskarżenia bierze jednak z urzędu pod rozagę nieważność postępowania. Przepis ten, z mocy art. 95 pkt 1 u.s.n. stosuje się w postępowaniu w sprawie skargi nadzwyczajnej.

Jednocześnie, w przedmiotowej sprawie nie zachodzą ograniczenia, o których mowa w art. 90 u.s.n.

Zgodnie z treścią art. 91 § 1 zd. 1 u.s.n. w przypadku uwzględnienia skargi nadzwyczajnej, Sąd Najwyższy uchyla zaskarżone orzeczenie w całości lub w części i stosownie do wyników postępowania orzeka co do istoty sprawy albo przekazuje sprawę do ponownego rozpoznania właściwemu sądowi, w razie potrzeby uchylając także orzeczenie sądu pierwszej instancji, albo umarza postępowanie.

W pierwszym z podniesionych zarzutów Rzecznik Praw Obywatelskich wskazywał na rażące naruszenie prawa procesowego poprzez niewłaściwe zastosowanie art. 669 w zw. z art. 677 § 1 k.p.c., w następstwie pominięcia dyspozycji art. 199 § 1 pkt 2 *in fine* w zw. z art. 13 § 2 k.p.c., skutkujące wydaniem rozstrzygnięcia o stwierdzeniu nabycia spadku, pomimo, iż sprawa o tym samym przedmiocie została już wcześniej prawomocnie rozpoznana. Zarzut ten odpowiada sformułowanej w art. 89 § 1 pkt 2 u.s.n. podstawie wniesienia skargi nadzwyczajnej, a więc rażącego naruszenia prawa poprzez błędną jego wykładnię lub niewłaściwe zastosowanie.

Zgodnie z art. 669 k.p.c. w brzmieniu obowiązującym na datę wydania zaskarżonego orzeczenia sąd spadku wydaje postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku po przeprowadzeniu rozprawy, na którą wzywa wnioskodawcę oraz osoby mogące wchodzić w rachubę jako spadkobiercy ustawowi i testamentowi. Z kolei jak stanowi art. 677 § 1 k.p.c. sąd stwierdzi nabycie spadku przez spadkobierców, choćby były nimi inne osoby niż te, które wskazali uczestnicy. W postanowieniu o stwierdzeniu nabycia spadku sąd wymienia spadkodawcę oraz

wszystkich spadkobierców, którym spadek przypadł, jak również wysokość ich udziałów.

Stosownie do art. 199 § 1 k.p.c. sąd odrzuci pozew, jeżeli o to samo roszczenie pomiędzy tymi samymi stronami sprawa jest w toku albo została już prawomocnie osądzona. Zgodnie z art. 13 § 2 przepisy o procesie stosuje się odpowiednio do innych rodzajów postępowań unormowanych w niniejszym kodeksie, chyba że przepisy szczególne stanowią inaczej.

W ocenie Sądu Najwyższego, sformułowany przez Rzecznika Praw Obywatelskich zarzut naruszenia prawa procesowego poprzez niewłaściwe zastosowanie art. 669 w zw. z art. 677 § 1 k.p.c., w następstwie pominięcia dyspozycji art. 199 § 1 pkt 2 *in fine* w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. należy uznać za zasadny, albowiem wydanie przez sąd, kolejnego rozstrzygnięcia, dodatkowo odmiennego niż wcześniejsze prawomocne już postanowienie – samo w sobie – jest niedopuszczalne i narusza przytoczone wyżej przepisy prawa. W realiach przedmiotowej sprawy jest niewątpliwe, że postanowieniem z dnia 15 lipca 2003 r. Sąd Rejonowy w B. ponownie orzekł w sprawie, która między tymi samymi stronami została już prawomocnie osądzona. Sąd ten z uwagi na treść art. 199 § 1 pkt 2 *in fine* w zw. z art. 13 § 2 k.p.c., a więc ze względu na zaistnienie negatywnej przesłanki procesowej, nie mógł po raz drugi rozpoznawać merytorycznie sprawy z wniosku L. F. o stwierdzenie nabycia spadku po zmarłym J. F.. Sąd rejonowy, chcąc postąpić zgodnie z przepisami winien odrzucić wniosek, stosownie do art. 199 § 1 pkt 2 k.p.c. Sąd wydając kolejne postanowienie w tej samej sprawie, na dodatek odmienne, wydał orzeczenie w warunkach nieważności postępowania, wobec zaistnienia negatywnej przesłanki procesowej (powaga rzeczy osądzonej). Powyższe niewątpliwie świadczy o rażącym naruszeniu prawa i godzi w powagę wymiaru sprawiedliwości, czyniąc w pełni trafny pierwszy ze sformułowanych przez Rzecznika Praw Obywatelskich zarzutów skargi nadzwyczajnej (por. postanowienia Sądu Najwyższego z 18 marca 2011 r., III CSK 31/11, z 2 kwietnia 1997 r., II CKU 56/96, z 24 października 1996 r., II URN 33/96, z 26 marca 2019 r., I NSNc 1/19).

Nie sposób jednak nie zauważyć, że uchybienie sądu rejonowego, choć nie powinno do niego dojść, było m.in. efektem nierzetelnego działania

samych stron, w ocenie Sądu Najwyższego, świadomego. W pierwszych z zapadłych w sprawie orzeczeń spadkowych nie rozstrzygnięto kwestii dziedziczenia gospodarstwa rolnego. Wnioskodawczynie składając zapewnienie spadkowe, oraz obecni na rozprawie uczestnicy postępowania, zgodnie potwierdzili, że w skład spadku po zmarłym J. F. nie wchodzi gospodarstwo rolne. Po dwóch latach, wnioskodawczynie ponownie występując z wnioskiem o stwierdzenie nabycia spadku, tym razem wskazała, iż do masy spadkowej zalicza się gospodarstwo rolne. Co również istotne, na rozprawie, zarówno wnioskodawczynie, jak i uczestnicy, na pytanie sądu zapewnili, że wcześniej nie toczyło się postępowanie spadkowe po zmarłym J. F., choć mieli, a na pewno musieli mieć świadomość, że postępowanie takie zostało już prawomocnie rozstrzygnięte. Tak więc, uchybienie sądu niewątpliwie było efektem także postępowania samych stron, które teraz twierdzą, że na skutek wydanego orzeczenia – z ich wniosku, nie są w stanie uregulować swoich spraw spadkowo-majątkowych. Do całej sytuacji nie doszłoby, gdyby zgodnie z prawdą, w przypadku drugiego postępowania spadkowego na pytanie sądu oświadczyli, że między uczestnikami zapadło już prawomocne postanowienie stwierdzające nabycie spadku po zmarłym J. F..

W drugim z podniesionych zarzutów Rzecznik Praw Obywatelskich wskazywał na naruszenie konstytucyjnej zasady zaufania do państwa oraz zasady bezpieczeństwa prawnego, wywodzonych z art. 2 Konstytucji RP oraz konstytucyjnego prawa do dziedziczenia, chronionego w ramach art. 64 ust. 1 i 2 Konstytucji RP, jak i konstytucyjnego prawa do sądu, wyrażonego w ramach art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, z uwagi na wydanie drugiego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku po J. F., odmiennie rozstrzygającego kwestię dziedziczenia po zmarłym, co wobec funkcjonowania w obrocie dwóch rozstrzygnięć tej samej sprawy nie pozwala na uznanie, iż zainteresowani uzyskali wiążące stanowisko sądu powszechnego orzekającego w sprawie.

Wywodzona z art. 2 Konstytucji RP zasada ochrony zaufania jednostki do państwa i stanowionego przez nie prawa, nazywana także zasadą lojalności państwa względem obywateli, ściśle wiąże się z bezpieczeństwem prawnym jednostki. Wyraża się ona w takim stanowieniu i stosowaniu prawa, „by nie stawało

się ono swoistą pułapką dla obywatela i aby mógł on układać swoje sprawy w zaufaniu, iż nie naraża się na prawne skutki, których nie mógł przewidzieć w momencie podejmowania decyzji i działań oraz w przekonaniu, iż jego działania podejmowane zgodnie z obowiązującym prawem będą także w przyszłości uznawane przez porządek prawny” (wyrok TK z 7 lutego 2001 r., K 27/00, OTK 2001 nr 2, poz. 29, tak też P. Tuleja [w:] M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1-86*, Warszawa 2016, s. 223-224, nb. 25). Koniecznym wymogiem realizacji zasady zaufania jest zagwarantowanie obywatelom bezpieczeństwa prawnego. Bezpieczeństwo prawne, przewidywalność prawa stanowionego przez państwo oraz respektowanie przez władzę działań podejmowanych w zaufaniu do państwa gwarantują ochronę wolności człowieka. (P. Tuleja [w:] M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1-86*, Warszawa 2016, s. 224, nb. 25 i 26).

Konstytucja w art. 45 statuuje zasadę prawa do sądu, zgodnie z którą każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. Prawo do sądu realizowane ma być według reguł ustalonych przez ustawodawcę w procedurach stworzonych dla rozpoznawania spraw poszczególnych rodzajów. Z kolei przepisy te w aspekcie dotyczącym postępowania cywilnego, nakładają na sąd obowiązek badania z urzędu przesłanek, o których mowa w art. 199 § 1 k.p.c. czy też, 379 k.p.c., niezależnie od etapu postępowania, na którym sąd powziął informację co do ich wystąpienia.

Kwestie dotyczące ochrony prawa dziedziczenia podlegają szczególnej ochronie konstytucyjnej. Zgodnie z art. 64 ust. 1 Konstytucji RP każdy ma prawo do własności, innych praw majątkowych oraz prawo dziedziczenia. Zgodnie z ust. 2 przytoczonego przepisu Ustawy Zasadniczej własność, inne prawa majątkowe oraz prawo dziedziczenia podlegają równej dla wszystkich ochronie prawnej. Ochronę tych praw uzasadniają także oparte na art. 2 Konstytucji RP zasady ochrony bezpieczeństwa prawnego i zaufania do prawa. W piśmiennictwie, pod wpływem orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego zgodnie przyjmuje się, że prawo dziedziczenia jest publicznym (konstytucyjnym) prawem podmiotowym o charakterze powszechnym (por. J. Oniszczyk, *Konstytucja RP w orzecznictwie*

Trybunału Konstytucyjnego na początku XXI w., Kraków 2004, s. 364, B. Banaszkiewicz, *Konstytucyjne prawo własności*, [w:] *Konstytucyjne podstawy systemu prawa*, red. M. Wyrzykowski, Warszawa 2001, s. 34, 35; S. Jarosz-Żukowska, *Konstytucyjna zasada ochrony własności*, Kraków 2003, s. 44; A. Mączyński, *Konstytucyjne prawo dziedziczenia*, [w:] *Rozprawy prawnicze. Księga M. Pazdana*, red. L. Ogiełło, W. Popiołek, M. Szpunar, Kraków 2005, s. 1168; M. Pazdan, *Konstytucja RP a prawo spadkowe*, [w:] *Księga pamiątkowa profesora Marcina Kudeja*, red. A. Łabno, E. Zwierzchowski, Katowice 2009, s. 24; W. Borysiak, *Dziedziczenie. Konstrukcja prawna i ochrona*, Warszawa 2013, s. 67 i nast.). Podkreśla się przy tym, że prawu temu odpowiadają stosowne obowiązki państwa, w szczególności obowiązek jego ochrony (por. A. Mączyński, *Konstytucyjne...*, s. 1168; M. Pazdan, *Konstytucja...*, s. 24). Ustanowione i chronione w art. 21 i 64 Konstytucji prawo dziedziczenia nie odnosi się do samego faktu sukcesji, mającego miejsce w chwili otwarcia spadku, a więc śmierci spadkodawcy, lecz także obowiązku organów państwa do ochrony wszelkich praw obligacyjnych związanych ze spadkiem, a także ustanowienia i zabezpieczenia odpowiednich procedur, mających na celu stwierdzenie nabycia spadku, ochronę nabywcy, czy działu spadku. Na ustawodawcy spoczywa zatem obowiązek zagwarantowania obywatelom takich instrumentów prawnych, które skutecznie umożliwią im uregulowanie spraw spadkowych, a zarazem zapewnią ich ochronę. W tych kwestiach, niewątpliwie istotna jest rola zarówno ustawodawcy, jak i wymiaru sprawiedliwości.

Wspomnieć także trzeba, że w postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku, rola sądu jest determinowana ustawowym obowiązkiem działania z urzędu. Obowiązek działania z urzędu oznacza, że sąd nie może poprzestać na tym, co zostanie zaoferowane przez uczestników postępowania, bowiem ocenić musi, czy stwarza to wystarczającą podstawę do prawidłowego stwierdzenia, kto nabył spadek. Sąd, aby zadośćuczynić obowiązkowi wynikającemu z art. 677 k.p.c., powinien ustalić pełny krąg spadkobierców ustawowych, ewentualne istnienie testamentu i jego ważność, sprawdzić czy nie zachodzą negatywne przesłanki dziedziczenia, ustalić czy w skład spadku wchodzi gospodarstwo rolne i komu przypadło w drodze dziedziczenia (zob. uchwała Sądu Najwyższego z dnia

24 października 2001 r., III CZP 64/01, OSNC 2002 nr 5, poz. 61). W tym kontekście, po stronie sądu istnieje także obowiązek, aby ustalić na podstawie dostępnych instrumentów, czy wcześniej w sprawie nie toczyło się już jakiegokolwiek postępowanie.

W świetle powyższych rozważań nie sposób uznać za nieuzasadniony drugi z podniesionych przez Rzecznika Praw Obywatelskich zarzut naruszenia zasady zaufania do państwa, zasady bezpieczeństwa prawnego, jak i konstytucyjnego prawa do sądu. Niewątpliwie wydanie dwóch orzeczeń spadkowych w okolicznościach opisanych powyżej, godzi w konstytucyjną zasadę demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej, jak również zasady z niej wynikające, tj. zasadę zaufania do państwa i bezpieczeństwa prawnego, a także konstytucyjne prawo dziedziczenia i prawo do sądu. W sytuacji, kiedy na skutek rażącego naruszenia prawa wydane zostają dwa orzeczenia spadkowe, odmiennie rozstrzygające kwestię dziedziczenia, uprawnione jest twierdzenie, że w sprawie nie może być mowy o uzyskaniu przez uczestników postępowania spadkowego wiążącego stanowiska sądu, a powstała sytuacja stworzyła stan niepewności prawnej, w ramach którego spadkobiercy nie uzyskali jednoznacznego potwierdzenia uprawnień spadkowych, w czym w sposób oczywisty przejawia się naruszenie konstytucyjnego prawa do sądu. Uczestnicy postępowania, na skutek funkcjonowania w obrocie dwóch orzeczeń sądu nie mogą uregulować spraw majątkowych. Dodatkowo funkcjonowanie różnych postanowień stwierdzających nabycie spadku po tej samej osobie, może mieć wpływ na kwestie związane z potwierdzeniem praw do spadku, a także rozporządzania nabytym udziałem spadkowym przez spadkobiercę. To zaś świadczy o naruszeniu prawa obywateli do dziedziczenia, jak również zasady zaufania do państwa i bezpieczeństwa prawnego.

Wobec zasadności zarzutu rażącego naruszenia przepisów postępowania oraz zasad konstytucyjnych rolą Sądu Najwyższego było ocenienie, czy zasada demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej uzasadnia uchylenie zaskarżonego w przedmiotowej sprawie orzeczenia.

W ocenie Sądu Najwyższego w okolicznościach przedmiotowej sprawy

zasada demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej przemawia za uchyleniem zaskarżonego postanowienia Sąd Rejonowego w B.. Sąd ten, choć wprowadzony w błąd, nie wywiązał się z ustawowego obowiązku działania z urzędu polegającego na ustaleniu na podstawie dostępnych instrumentów, nie zważając na twierdzenia stron, czy wcześniej w sprawie nie toczyło się już postępowanie spadkowe. Tym samym sąd nie zapewnił ochrony zaufaniu, jakie obywatel ma prawo w nim i w pewności prawa pokładać. Tym samym doszło do naruszenia art. 2 Konstytucji RP. Zasada pewności prawnej dąży do zagwarantowania pewnej stabilności sytuacji prawnych oraz do wspierania zaufania społeczeństwa do wymiaru sprawiedliwości. Utrzymywanie w obiegu prawnym wadliwych rozstrzygnięć sądowych – także tych będących wadliwymi na skutek działania samych stron – rodzi ryzyko powstania stanu niepewności prawnej. Pewność i stabilność orzeczeń sądowych, zapewniana przez jednolitość orzecznictwa będącego zgodnym z aktualnie obowiązującymi przepisami prawa stanowi kluczową wartość do zbudowania społecznego zaufania do sądów i przekonania o sprawiedliwości podejmowanych przez nich rozstrzygnięć, realizując prawo do rzetelnego procesu, zawartego w konstytucyjnym prawie obywatela do sądu (art. 45 Konstytucji RP).

Z tych wszystkich względów, uchylenie zaskarżonego postanowienia jest konieczne dla zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej

Mając na uwadze powyższe, Sąd Najwyższy na podstawie art. 91 § 1 u.s.n. uchylił postanowienie Sądu Rejonowego w B. z 15 lipca 2003 r., sygn. akt I Ns [...] w całości.

Jak stanowi art. 91 § 1 zd. pierwsze u.s.n. w przypadku uwzględnienia skargi nadzwyczajnej, Sąd Najwyższy uchyla zaskarżone orzeczenie w całości lub w części i stosownie do wyników postępowania orzeka co do istoty sprawy albo przekazuje sprawę do ponownego rozpoznania właściwemu sądowi, w razie potrzeby uchylając także orzeczenie sądu pierwszej instancji, albo umarza postępowanie. Przepis ten stanowi zatem podstawę do uchylenia zaskarżonego w przedmiotowej sprawie przez Rzecznika Praw Obywatelskich postanowienia i umorzenia postępowania w sprawie z wniosku L. F. o stwierdzenie nabycia

spadku. Wbrew odmiennemu stanowisku Rzecznika Praw Obywatelskich, brak jest podstaw do odrzucenia wniosku. Co prawda, przepisy u.s.n. w zakresie nieuregulowanym przepisami ustawy do skargi nadzwyczajnej nakazują stosowanie przepisów k.p.c., to jednak nieuprawnione będzie twierdzenie, że art. 91 § 1 u.s.n. nie reguluje w pełni kwestii orzeczenia kończącego w sprawie ze skargi nadzwyczajnej. O ile nie budzi wątpliwości, że w przedmiotowej sprawie należało uchylić w całości zaskarżone orzeczenie, o tyle wątpliwości budziłoby ewentualne rozstrzygnięcie o odrzuceniu wniosku. Wspomniany przepis art. 91 § 1 u.s.n. stanowi podstawę uchylenia zaskarżonego orzeczenia w całości lub w części i stosownie do wyniku postępowania: orzeczenia co do istoty sprawy, przekazania sprawy do ponownego rozpoznania albo umorzenia postępowania. Odrzucając pozew lub wniosek sąd odmawia merytorycznego rozpoznania i rozstrzygnięcia sprawy z uwagi na brak dodatknych przesłanek procesowych lub występowanie przeszkód procesowych, dlatego też nie może być w tym przypadku mowy o orzekaniu co do istoty sprawy. W braku zaś podstaw do przekazania sprawy, czy też do jej merytorycznego rozpoznania, postępowanie należało umorzyć, bowiem wydanie merytorycznego rozstrzygnięcia jest niedopuszczalne.

Z tych wszystkich względów Sąd Najwyższy orzekł jak w sentencji postanowienia.

[as]